

ИНСОН КАПИТАЛИНИ ОШИРИШДА ДУАЛЬ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ

Эшпулатов Комил Абдисаломович -
Мақтабгача таълим ташкилотлари директор ва
мутахассисларини қайта тайёрлаш ва малакасини
ошириш институти ректори, и.ф.ф.д., (PhD), доцент

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон таълим тизимидаги долзарб муаммолар ва уни самарали ечими сифатида дуаль таълим тизимининг ижтимоий ва иқтисодий аҳамияти хорижий давлатлар тажрибаларини ўрганиш асосида очиб берилган. Ушбу мақола дуаль тизимида кадрлар тайёрлашда таълим муассасалари ва иш берувчиларнинг функцияларини белгилаб беришга бағишланган. Шунингдек, муаллифлар томонидан республикамиз касб-хунар коллежларида дуаль касбий таълимни амалда жорий этиш бўйича илмий хулосалар келтирилган.

Таянч иборалар: иш берувчи, кадрлар, таълим муассасалари, касб таълими, дуаль таълим, дуаль таълим дастури.

ПРЕИМУЩЕСТВА СИСТЕМЫ ДВОЙНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УВЕЛИЧЕНИИ
ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Эшпулатов Комил Абдисаломович -
Ректор Института переподготовки и повышения
квалификации руководителей и специалистов
дошкольных образовательных организаций, PhD, доцент

Аннотация. В статье раскрываются актуальные проблемы в системе образования Узбекистана и социально-экономическое значение системы дуального образования как эффективного решения на основе изучения опыта зарубежных стран. Статья посвящена определению функций образовательных учреждений и работодателей в подготовке кадров по дуальной системе. Даются научные выводы о внедрении дуального профессионального образования в профессиональных колледжах республики.

Ключевые слова: работодатель, кадры, образовательные учреждения, профессиональная подготовка, дуальное образование, программа дуального образования.

THE ADVANTAGES OF THE DUAL EDUCATION SYSTEM IN INCREASING HUMAN CAPITAL

Eshpulatov Komil Abdisolomovich -
PhD, Rector of Institute for retraining and advanced training of
directors and specialists of preschool education organizations

Annotation. The article reveals topical problems in the education system of Uzbekistan and the socio-economic significance of the dual education system as an effective solution based on studying the experience of foreign countries. The article is devoted to the definition of the functions of educational institutions and employers in the training of personnel according to the dual system. Scientific conclusions about the introduction of dual vocational education in professional colleges of the republic are given.

Key words: employer, personnel, educational institutions, professional training, dual education, dual education program.

Кириш. Жаҳон амалиётида меҳнат бозоридаги талаб ва таклифнинг номуносиблигини таъминлаш, касбий таълимнинг ишлаб чиқариш ва меҳнат бозори билан ўзаро боғлиқлигини таъминлаш, меҳнат бозорида рақобатбардош кадрлар тайёрлашда касбий таълим билан ишлаб чиқаришнинг узвийлигини таъминлаш масалалари давлатнинг таълим соҳасига оид устувор вазифаларидан ҳисобланади.

Ўзбекистонда меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ узлуксиз таълим тизимини такомиллаштириш ва юқори малакали кадрлар тайёрлаш, таълим хизматларининг очиқлиги ва сифати масалаларига давлат томонидан алоҳида эътибор қаратилмоқда. Шу боис, устувор йўналишлари сифатида ёшларга

оид давлат сиёсатини янада такомиллаштириш, мактабгача таълим ташкилотларининг қулайлигини таъминлаш, умумий ўрта таълим, ўрта махсус ва олий таълим тизимини такомиллаштириш ўрин олган. Шу сабабдан, касбий таълим соҳасини такомиллаштириш, меҳнат бозори билан узвийлигини таъминлаш долзарб масалалардан ҳисобланади.

Шу жиҳатдан, касбий таълимни ривожлантириш, таълим жараёнини модернизациялаш ва мазмунини янгилашни таъминлаш мақсадида унинг ҳуқуқий базасини мустаҳкамлаш бўйича комплекс чора-тадбирлар амалга оширилди [1,2,3,4,5,6]. Шунга қарамай, таълим муассасалари битирувчиларининг меҳнат бозорида рақобатбардош эмасликлари таълим тизими

олдида турган асосий муаммолардан бири ҳисобланади. Ушбу муаммоларни келтириб чиқарётган асосий омиллар сифатида қуйидагиларни санаish мумкин [6]:

- таълим мазмунини (касб таълими муассасалари тайёрлов йўналишлари бўйича малака талабларини) ишлаб чиқишда иш берувчилар иштирокининг пастлиги;

- ишлаб чиқариш амалиётини ташкил этиш учун ишлаб чиқариш корхоналарида етарли шарт-шароит яратилмаганлиги;

- битирувчилар эгаллаган ихтисосликлари бўйича ишлаб чиқаришдаги аниқ иш жойларида меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун етарлича амалий тажрибага эга эмасликлари;

- таълим муассасасида олинган билим ва орттирилган кўникмаларнинг ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятларига мувофиқ эмаслиги;

- ёш мутахассисларни иш жойларидаги шароитлар, меҳнатга тўланадиган ҳақнинг кўп ҳолатларда қониқтирмаслиги;

- амалдаги меҳнат қонунчилигида ёшларга қатор имтиёзлар берилиши кўзда тутилганлиги учун уларнинг иш берувчилар томонидан камситилиши ва бошқалар.

Мамлакатимизда иқтисодий янада ривожлантириш, йирик ва кичик бизнес корхоналарида аҳолини, айниқса ёшлар ва хотин-қизларнинг бандлигини таъминлаш, шунингдек, камбағалликни самарали қисқартиришга эришиш учун ишчи-ходимларнинг меҳнат фаолияти билан бир вақтда таълим олишини ташкил этиш зарурияти пайдо бўлди. Ушбу мақсадга эришишнинг энг самарли йўли – бу малакали кадрлар тайёрлаш жараёнига - дуаль таълим тизимини жорий этиш ҳисобланади.

Шу боис, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 29 мартдаги “Профессионал таълим тизимида дуаль таълимни ташкил этиш чора-тадбирлари ҳақида” 163-сон Қарорига мувофиқ, ёшларнинг касблар ва мутахассисликларни эгаллашга бўлган қизиқишларини қўллаб-қувватлаш учун кенг имкониятлар яратиш ҳамда профессионал таълим тизимида дуаль таълим шаклини ташкил этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, тизимида профессионал таълим муассасалари бўлган вазирликлар ва идораларга қуйидаги вазифалар юклатилди:

- ҳар йили тасдиқланган режа асосида ўқувчиларни дуаль таълим дастурлари асосида ўқишга жалб этиш бўйича касбга йўналтириш ишларини ташкил этиш;

- дуаль таълим ташкил этиладиган ташкилот ва профессионал таълим муассасасида таълим жараёнини ташкил этиш юзасидан ҳамкор-

ликни йўлга қўйсин ҳамда келишилган ўқув режаси ва ўқув жараёни графигини тасдиқлаш;

- ўқувчиларни ҳафтада камида икки кун профессионал таълим муассасаларидаги ўқув жараёнларида иштирок этишларини ва қолган иш кунларида тегишли ташкилотларда амалий машғулотлар билан бирга меҳнат фаолияти олиб боришларини таъминлаш;

- профессионал таълим муассасаларида дуаль таълим жараёнини ташкил этилиши устидан тизимли назорат ўрнатиш;

- дуаль таълимни такомиллаштириш ва методик таъминотини мустаҳкамлаш юзасидан илғор халқаро тажрибаларни тизимли ўрганиш ишларини ташкил этиш.

Адабиётлар таҳлили. Дуаль таълим Ўзбекистонга сўнгги йилларда кириб келган бўлсада, лекин у аллақачон янги профессионал ходимларни тайёрлаш учун жуда машхур ёндашув ҳисобланади[7]. Дуаль ўқитишнинг ўзига хос хусусияти амалий тажриба ва назарий машғулотларнинг бирлашувидир. Айнан профессионал таълим тизимидаги ана шундай янги ёндашув келажакдаги юқори малакали мутахассисларни сифатли тайёрлашни таъминлайди.

Дуаль таълим дастури – профессионал таълим муассасаси ва ташкилотда таълим олувчининг муайян касб ёки мутахассислик бўйича касбий фаолиятини ва меҳнат вазифаларини бажаришига қаратилган давлат таълим стандарти, ўқув режаси, ўқув дастур (модул)лари, ўқув ва ишлаб чиқариш амалиёти дастурларидан иборат ҳужжатлар тўплами ҳисобланади [6].

Дуаль таълим модели педагогика соҳасига Германия, Австрия ва Швейцарияда давлатларида кириб келган бўлсада, ушбу таълим тизимини мамлакатда самарали жорий этиш орқали Германия ишчи-ходимларни тайёрлашда катта мувофақиятларга эришган[11]. Германияда 1969 йилда “Касб-ҳунар таълими тўғрисида”ги қонун қабул қилинганидан кейин расман иқтисодий корхоналарда “устоз-шогирд” тизимини такомиллаштириш мақсадида жорий этилган [7]. Кўплаб ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар немис тажрибасини миллий хусусиятларига мослаштирган ҳолда ўқитишни бошлаган[8]. Айни кунларда Греция, Италия, Испания, Хитой, Швеция, Руминия, Жанубий Корея ва Африка мамлакатларида дуаль таълим модели самарадорликка эришиб келмоқда [10]. Шунингдек, дуаль таълим тизими Европа Иттифоқининг қатор мамлакатлари, жумладан Австрия ва Швейцарияда ҳам жорий қилинган[12]. Ҳозирги вақтда Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари орасида Россия ва Қозоғистонда ҳам ушбу тизимни жорий қилиш бўйича чора-тадбирлар кўрилмоқда.

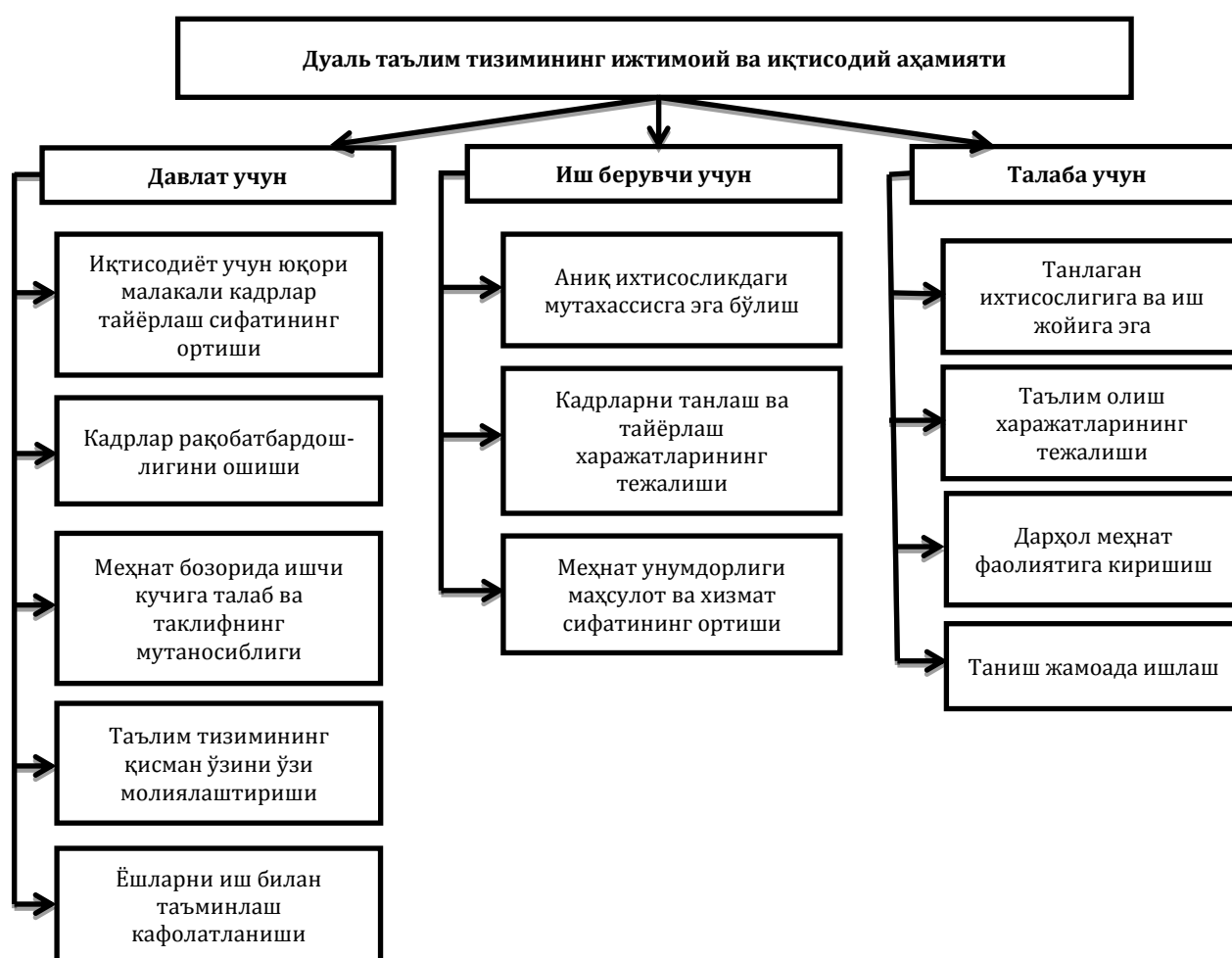
Францияда ўрта маълумотли мутахассис-

ларни “устоз-шогирд” усулида тайёрлаш тажрибаси ҳам эътиборга молик [9]. Бу тизим, асосан, умумий таълим олгандан сўнг ўқишни давом эттирмайдиган ёшларга мўлжаллангандир. Бундай талабаларнинг умумий ва назарий таълимини “Касб шогирдлиги” марказлари амалга оширса, амалий машғулотлар бевосита корхоналарда олиб борилади. Марказлар расман Халқ таълими марказига бўйсунди, корхоналар зиммасига эса талабаларни иш жойларида касбларга ўргатиш вазифаси юкланган.

Дуаль таълим тизимининг афзаллиги - бу мутахассисларни тайёрлашда ўқув ва ишлаб чиқариш соҳаларининг мувофиқлаштирилган ўзаро алоқаси ҳамда битирувчиларни юқори даражада иш билан таъминлашга эришиши ҳисоб-

ланади. Дуаль таълимни қўллашнинг асосий йўналишлари олий ва профессионал таълим турлари ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси. Ўзбекистонда касбий таълимни янада такомиллаштириш учун ривожланган давлатларнинг бу соҳадаги тажрибасидан ижобий фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Хусусан, Германияда ўз самарасини кўрсатаётган дуаль таълим тизими диққатга сазовордир. Ушбу тизимнинг бош тамойили - “амалиёт орқали ўқитиш”дир. Бу ҳукумат, касбий таълим тизими ва иш берувчиларнинг ижтимоий шериклиги орқали амалга оширилади. Бу ўринда дуаль таълим тизимидан давлат ҳам, таълим муассасалари ва бизнес ҳам манфаатдорлигини таъкидлаш лозим (1-расм).

1-расм. Дуаль таълим тизимининг ижтимоий ва иқтисодий аҳамияти

Таҳлил ва натижалар. Дуаль тизимида таълим муассасалари талабаларга зарур назарий ва асосий амалий билимларни берадилар. Бунинг учун одатда ўқув дастурининг 20-25% ажратилади. Талабалар амалий билимлар ва кўникмаларни бевосита корхоналарда оладилар (ўқув дастурининг 75-80%). Талабалар ҳафтанинг 4 кунини корхонада амалиёт машғулотларида, қолган 1-2 кунини таълим муассасасида бўла-

дилар. Корхона талабага иш ҳақи (стипендия) тўлайди. Битирувчилар амалиётни ўтаган корхоналарда ишга жойлашишлари ёки бошқа компания ва фирмаларга ишга киришлари мумкин.

Шу жиҳатдан, дуаль тизимида кадрлар тайёрлашни таълим муассасалари ва иш берувчилар ҳамкорлигида амалга оширишда бу шериклар ҳар бирининг вазифалари аниқ белгилаб қўйилиши ҳам зарур (1-жадвал).

Дуаль тизимида кадрлар тайёрлашда таълим муассасалари ва иш берувчиларнинг функциялари [13]

Таълим муассасалари	Иш берувчилар
Иш берувчилар буюртмалари ва меҳнат бозорининг мониторинги асосида ўрта бўғин мутахассислари тайёрлаш йўналишлари ва миқдорига ўзгартиришлар киритиш	Корхонада ўрта бўғин мутахассис-ларига жорий ва истиқболни эҳтиёжни аниқлаш ва уларни тайёрлаш бўйича таълим муассасалари билан шартнома тузиш
Ўқув дастурлари ва режаларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш	Ўқув дастурлари ва режаларини ишлаб чиқиш ва жорий этишда бевосита иштирок этиш
Таълим жараёнида интерфаол ва АКТлардан кенг фойдаланиш	Бевосита корхона ишлаб чиқаришида талабаларнинг амалиётини ташкил этиш ва ўтказиш
Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш	Ишлаб чиқаришда талабаларнинг амалиётига раҳбарлик қилиш учун корхонанинг педагогик тайёргарликдан ўтган тажрибали мутахассисларини жалб этиш
Талабаларнинг амалиётга раҳбарлик қиладиган ишлаб чиқаришдаги устоз- йўриқчиларга методологик ёрдам кўрсатиш	Талабаларнинг яқунловчи давлат аттестациясини ўтказишда бевосита иштирок этиш
Таълим муассасаларини тугаллаганларнинг ишга жойлашиш мониторингини олиб бориш	Касбий таълимни ривожлантириш учун инвестициялар киритиш

Касбий таълимда дуаль тизими асосида иш берувчиларнинг бевосита буюртмалари асосида ўрта бўғин кадрларини тайёрлаш имконини ҳам беради. Фикримизча, Ўзбекистондаги касб-хунар коллежларида кадрлар тайёрлашда дуаль тизими аввал, мамлакатнинг минтақаларидан бирида, масалан: Тошкент шаҳрида тажриба сифатида синовдан ўтказилиши мақсадга мувофиқдир. Тўпланган ана шу тажриба асосида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилиши ва босқичма-босқич жорий этилиши лозим. Ўрта махсус, касб-хунар таълим муассасаларида инновацион педагогик технологияларни қўллаб, таълим сифатини ошириш ва миллий иқтисодиёт учун малакали кадрлар тайёрлаш сифатини яхшилаш учун, биринчи навбатда, касб-хунар коллежлари ва академик лицейлар педагоглари ва педагог-муҳандисларининг касб ва уларнинг малакасини ошириш зарур.

Хулоса ва таклифлар. Республикамиз касб-хунар таълим муассасаларида дуаль таълим тизимини амалда жорий этишнинг яхлит концепциясини ишлаб чиқиш ва уни изчил амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Республика касб-хунар коллежларида дуаль касбий таълимни амалда жорий этиш учун қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

1. Касб-хунар коллежларида дуаль касбий таълимни жорий этишнинг ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилиши зарур. Бунинг учун жаҳоннинг қатор мамлакатлари қонунчилик тажрибасига асосланган ҳолда “Касбий таълим тўғрисида”

махсус Қонун ишлаб чиқилиши ва қабул қилиниши мақсадга мувофиқдир. Фикримизча, ушбу ҳужжатда қуйидагилар ўз ифодасини топиши керак:

- касб-хунар коллежларида дуаль таълим тизимининг қонуний асослари;

- дуаль таълим тизимини ташкил этишда таълим муассасаси ва ишлаб чиқаришнинг функциялари, вазифалари ва мажбуриятлари;

- дуаль таълим тизимида иштирок этадиган ишлаб чиқариш корхоналари ва ташкилотларга давлат томонидан имтиёзлар;

- касб-хунар коллежлари битирувчиларининг билими, малакаси, амалий кўникмаларининг мустақил экспертлар ва иш берувчилар томонидан баҳолаш мезонлари ва бошқалар.

2. “Касбий таълим тўғрисида”ги Қонун билан бир қаторда “Касб-хунар коллежлари талабаларини ишлаб чиқаришдаги амалиёти тўғрисидаги низом”, “Касб-хунар коллежларининг базавий корхоналари тўғрисидаги низом”, “Касб-хунар коллежлари талабалари устозлари тўғрисидаги низом”, “Иш берувчилари билан касб-хунар коллежлари талабалари ўртасида меҳнат шартномалари тузиш тўғрисидаги низом”, “Касб-хунар коллежлари талабаларини ишга жойлаштириш мониторингини олиб бориш тўғрисидаги низом” каби қонуности ҳужжатлари ҳам қабул қилиниши мақсадга мувофиқдир.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги қонуни, ЎРҚ-637-сон, 2020 йил 23 сентябрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6108-сон фармони, 2020 йил 6 ноябрь.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5812-сон фармони, 2019 йил 6 сентябрь.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 25 январдаги “Умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-хунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони, 2018 йил 26 январь.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Профессионал таълим тизимида дуаль таълимни ташкил этиш чора-тадбирлари ҳақида” ги 163-сонли қарори, 2021 йил 29 март.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасида узлуксиз бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълим тизимини тартибга солувчи норматив-ҳужуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида” ги 466-сонли қарори, 2020 йил 7 август.
7. Авлякулов. А “Дуаль таълим принципларини жорий этиш” модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. – Т.: 2020 йил, 60 б.
8. Proyecto de ley sobre educación dual avanza con nuevo texto: Ahora qué dice? Semanario Universal. (2019) Retrieved from <https://semanariouniversidad.com/pais/proyecto-de-ley-sobre-educacion-dual-avanza-con-nuevo-texto-ahora-que-dice/>.
9. Bravo J. (2019) Diputados aprueban proyecto de educación dual. La Nación. Retrieved from <https://www.nacion.com/el-pais/educacion/diputados-aprueban-proyecto-de-educacion-dual/7lsh4jtiravdehxc4vc3xlf/a/story/conalep>.
10. 2020 Dual Education in Latin America: Challenges and Opportunities 23 Inter-American Development Bank (IDB). 2013. (n.d.). Support for the Implementation of the Impact Evaluation Program and Blockchain pre-pilot in the Bahamas. Retrieved from <https://www.iadb.org/en/project/BH-T1063> Institute for Apprenticeship. (n.d.). Route panels. Retrieved from <https://www.instituteforapprenticeships.org/about/route-panels/> International Labor Organization (ILO).
11. Dual education in montenegro Practical training in three-year educational programmes. © European Training Foundation and International Labour Organization, 2020. p. 56. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2020-09/dual_education_in_montenegro.pdf
12. Дудырев, Ф.Ф., Романова О.А., Шабалин А.И “Дуальное обучение в российских регионах: модели, лучшие практики, возможности распространения” Вопросы образования / Educational Studies Moscow, 2018. No 2, с. 117-138. DOI: 10.17323/1814-9545-2018-2-117-138
13. Эшуглатов К.А “Замонавий иқтисодиётда меҳнат бозори ва касбий таълим узвийлигини таъминлашни тақомиллаштириш” диссертация автореферати. Тошкент. 2018 йил, 59 б.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ БОШҚАРУВИДА ЖОРИЙ ҚИЛИНГАН МЕНЕЖМЕНТ УСУЛЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ

Салихов Нодир Джамолович -
БухДУ докторанти

Аннотация: Мақолада мактабгача таълим тизими бошқарувининг самарасини аниқлаш, мактабгача таълим бўйича ҳудудлар рейтинг, мактабгача таълим тизимини бошқарувида иқтисодий усулларнинг аҳамияти, мактабгача таълим менежментига тарбиячи ходимларнинг ва тарбияланувчи болалар ота-оналарнинг фикрлари, таҳлиллар асосида мактабгача таълим менежменти бўйича тадқиқотчи хулосаси баён қилинган.

Таянч сўзлар: мактабгача таълим, мактабгача таълим ташкилоти, таълим менежменти, мактабгача таълим тизими, менежмент иқтисодий усуллари.

ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ, РЕАЛИЗОВАННЫХ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Салихов Нодир Джамолович -
Докторант БухГУ

Аннотация: В статье описаны эффективность управления дошкольным образованием, региональный рейтинг систем дошкольного образования, значение экономических методов в управлении дошкольным образованием, взгляды воспитателей и родителей дошкольников на управление дошкольным образованием, выводы исследователя управления дошкольным образованием. на основе анализа управления дошкольным образованием.

Ключевые слова: дошкольное образование, организация дошкольного образования, управление образованием, система дошкольного образования.

EVALUATION OF THE RESULTS OF MANAGEMENT METHODS IMPLEMENTED IN PRESCHOOL EDUCATION

Salixov Nodir Djamolovich -
BukhSU doctoral student

Abstract: The article describes the effectiveness of preschool education management, regional ranking of preschool education systems, the importance of economic methods in preschool education management, the views of educators and parents of preschool children on preschool education management, the findings of the researcher on preschool education management based on analyses of preschool education management.

Keywords: preschool education, preschool education organization, education management, preschool education system, economic methods of management.